

УДК 372.8:355.23:811

М. Г. ПАЛАГНЮК,

викладач кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

І. Д. ПАЛАГНЮК,

учитель німецької мови гімназії № 1 імені Володимира Крasiцького, м. Хмельницький

БЕЗПІДМЕТОВА ПАСИВНА КОНСТРУКЦІЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються питання безпідметової пасивної конструкції та одночленної пасивної конструкції „es wird gearbeitet“ у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: *безособова пасивна конструкція, дійсний стан, перехідні дієслова, патієнс, трьохчленна пасивна конструкція.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У даній статті нам хотілось би поставити питання про безособову пасивну, або як її ще називають, одночленну пасивну конструкцію „es wird gearbeitet“ в сучасній німецькій мові.

Багатосторонній аналіз цієї конструкції представляє зацікавленість, тому що її дослідження містить чимало незрозумілих і навіть спірних моментів. Навіть щодо її місця в системі пасиву не існує спільної думки.

В українській германістиці панує думка, згідно з якою в граматичну систему етапів сучасної німецької мови входять тільки дві форми стану – дійсний і пасивний стан, як дві форми однієї опозиції.

Головним критерієм розпізнання станів вважається спрямованість дії на предмет. Пасивними конструкціями називаються ті, у яких дія дієслова спрямована на предмет, який виражений у реченні підметом.

Розрізняють такі види пасивних конструкцій:

- 1) тричленна (патієнс + дія + агенс)
Ein neues Haus wird von den Bauern gebaut;
- 2) двочленна (патієнс + дія)
Ein neues Haus wird gebaut;
- 3) одночленна (дія)
Es wird gebaut.

Під час вивчення станів німецької мови, при визначенні головних ознак пасиву розглядались, як правило, двочленні конструкції.

У результаті порівняння лише цих двох пасивних відповідних їм дійсних конструкцій (Wir machen diese Arbeit, порівняй: Diese Arbeit wird von uns gemacht) і були визначені основні риси пасиву: зв'язок його з перехідними дієсловами, обов'язкова наявність у конструкції патієнса, спрямованості дії на предмет, виражений у реченні підметом, а також процесуальність.

Конструкція „Es wird gesprungen“ (порівняй: Man springt), „Es wird getanzt“ (порівняй: Man tanzt) виявилась при вивченні ознак пасиву в стороні, оскільки вона різко відрізняється від дво- і трьохчленних пасивних конструкцій: у ній немає патієнса, відсутня спрямованість дії на підмет, можливе вживання неперехідних дієслів і перехідних дієслів у неперехідному значенні.

Це заставляє деяких авторів вважати дану конструкцію “омонімом” пасиву.

Отже, деякі автори розглядають конструкцію „Es wird getanzt“ як одночленну за структурою, називають її безособовою на протигагу до особових дво- і трьохчленних конструкцій (відповідно до відсутності граматичного підмета) і вважають її пасивною тільки за формою дієслова.

Однак подібне визначення не враховує деякі якості даної конструкції, яка об'єднує її з іншими пасивними конструкціями. Це, по-перше, характер дії (процесуальність) і, по-друге, можливість згадування агенса, який подібний до трьохчленного пасиву. „Sie werden doch geliebt – wircklich geliebt von so vielen Tausenden“ (K. Mann).

Порівняйте:

„Es wurde von einigen auch zustimmend geklatscht“ (Bredel).

Ураховуючи дані якості конструкції, інші автори висловлюють трохи протилежну думку. З однієї сторони вони вважають спрямованість дії на предмет – патієнс, обмеженість сферою перехідних дієслів головними оз-

наками пасиву, а з іншої сторони – вимушені розглядати конструкцію „Es wird getanzt“ в системі пасиву.

Існують також спроби визначити конструкцію „Es wird getanzt“ як пасивну не тільки за формою, але й за змістом. Тут слід згадати статтю С. П. Букавіна, присвячену аналізу вживання дієслів у пасиві. Автор вважає, що пасив представлений трьома конструкціями: одно- двох- і трьохчленною, в основі кожної знаходиться аналітична форма дієслова werden + Partizip II (w + P II). Дані конструкції є рівноправними членами однієї опозиції. Одночленні конструкції протиставляються дво- і трьохчленним за наявності або відсутності граматичного підмета. Трьохчленна конструкція протиставляється одночленним (безагентним) і двочленним конструкціям за наявності або відсутності агенса.

Метою статті є необхідність дати нове визначення категорії пасиву, яке характеризувало б усі його конструкції.

Ми поділяємо точку зору С. П. Букавіна, що безособова конструкція (w+PII) є пасивною і що визначення категорії пасиву повинно спиратись на вивчення якостей як двох- і трьохчленних, так і одночленних конструкцій.

Одночленна (безособова) пасивна конструкція поки що мало вивчена. Питання її якості, характеру, особливостей достеменно не висвітлені в літературі. Більшість суджень про неї носить неконкретний характер і містить ланку неясних питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Двоятий характер даної конструкції (пасивність і безособовість), часте вживання її в сучасній німецькій мові вимагає спеціального достеменного аналізу даної конструкції.

Ми піддали безособову пасивну конструкцію дослідженню, яке проводилось на матеріалі сучасної художньої, наукової та публіцистичної літератури, а також словників.

Нас цікавило перш за все таке питання: граматична структура, пасивні та безособові ознаки конструкції, характеристика якостей дієслова, його співвідношення із суб'єктом і об'єктом.

Як правило, аналізуючи одночленну конструкцію, розглядають її специфічні риси (своєрідна структура, відсутність граматичного підмета, вживання неперехідних дієслів і т. д.), тобто риси, які відрізняють її від пасивних конструкцій.

Щоб встановити ознаки одночленної конструкції, які дозволяють відносити її до пасивного стану, слід в першу чергу визначити загальні риси її з іншими пасивними конструкціями.

Деякі з них вже згадувались вище: загальна форма дієслова (W+PII), характер дії (процесуальність). Крім того, в одночленній конструкції можлива поява агенса, який, як і в трьохчленних конструкціях, представлений іменником (займенником) з прийменником „von“. „Hier oben wird jeden Morgen auf dem Korridor geleitet von den Schwestern“ (E. M. Remarque).

„Doch da wird sie vom Stroh zerrissen der spricht: „Hier wird von mir gebissen!“ (H. Heitzenrother).

Так інколи співвідношення дієслова одночленної конструкції із суб'єктом дії знаходить вираження, типове для трьохчленних конструкцій.

Якщо можливість вказівки на агенса споріднює одночленну конструкцію із трьохчленною, то можливість неназивання агенса споріднює її з двоохчленим пасивом.

Г. І. Бернер зробила достеменний аналіз двоохчленної конструкції пасиву.

У результаті співставлення їх з неозначено-особовими реченнями були визначені причини та умови неназивання діяча: мета повідомлення, структура речення, бажання не згадувати діяча, узагальнено-особистісне, колективне і неозначено-особистісне значення діяча.

Аналіз одночленних конструкцій показує, що причини незастосування агенса в ній є аналогічними.

Отже, своєрідне співвідношення дієслова із суб'єктом, при якому суб'єкт-діяч не називається, є характерним і для одночленної конструкції, і для двоохчленних конструкцій.

Зближує одночленну конструкцію з іншими пасивними конструкціями також наявність предмета, на який направлено дію дієслова. Правда, на відміну від двоох- і трьохчленних конструкцій дію виражено не перехідним, а неперехідним об'єктним дієсловом.

Mit dem Aufbau wird begonnen.

(Man beginnt mit dem Aufbau).

Порівняй:

Der Aufbau wird begonnen.

(Man beginnt den Aufbau).

Дієслово одночленної конструкції з об'єктним дієсловом зберігають спрямованість на предмет. Якщо в двоох- і трьохчленних конструкціях предмет, на який спрямовано дію (патієнс), представлений підметом, то

патієнс одночленної конструкції виражається, як і у відповідних неозначено-особових реченнях, применниковим доповненням.

Diese Frage wird besprochen.

(Man bespricht diese Frage).

Порівняй:

Über diese Frage wird diskutiert.

(Man diskutiert über diese Frage).

Можливо вживання патієнса й у вигляді безприменникового пасивного доповнення.

Es wird ihm geholfen.

Порівняй:

Man hilft ihm.

У даній пасивній конструкції предмет – особа, на яку спрямована дія, зберігає те ж граматичне оформлення, яке притаманне йому в активній конструкції (інакше в двохчленній пасивній конструкції).

Порівняй:

Der Brief wird geschrieben i Man schreibt den Brief.

Таке вираження спрямованості дії на об'єкт є, звичайно, вже специфікою одночленної пасивної конструкції.

А, значить, в одночленних конструкціях можливе згадування не тільки агенса, але й також патієнса. Інакше кажучи, співвідношення дієслова з об'єктом дії існує в одночленній конструкції, яка подібна до двох- і трьохчленного пасиву. Однак граматичне вираження цього співвідношення в одночленній конструкції та в двох- і трьохчленних конструкціях різне. У той же час як у двох- і трьохчленних конструкціях об'єкт дії представлений підметом, в одночленній конструкції він представлений доповненням.

Межа між двох- і одночленними пасивними конструкціями буває інколи настільки незначною, що на перший погляд інколи важко визначити одночленна чи двохчленна дана конструкція.

„Es wird erzählt, dass Sie trinken, dass Ihre Frau schwanger ist“ (H. Böll).

„Es wurde gerufen: „Los, ins Revolutionsmuseum“ (W. Bredel).

„Es wird gebeten, diesen Gang nur bei Lebensgefahr zu betreten“ (L. Frank).

Конструкції „Es wird erzählt“, „Es wurde gerufen“, „Es wird gebeten“ формально однозначні, підмет – патієнс відсутній, але підрядні речення, які належать до дієслова, пряма мова, інфінітивний зворот виступають в ролі підмета при дієслові в пасиві.

Як вважає Г. І. Бернер, аналогічні конструкції утворюють ступінь між одночленими (безособовими) і двохчленим пасивом.

Незначна межа між одночленими та двохчленими конструкціями в тих випадках, де пацієнс утворює з дієсловом фразеологічну єдність.

„Da wird auch Hand angelegt“ (W. Bredel).

„Hier wird Abschied genommen“ (Tucholsky).

„Als es (das Gebirge) erreicht war, wurde Rast gemacht“ (W. Bredel).

Формально – це двохчлений пасив, оскільки іменник, який утворює з дієсловом фразеологічну єдність, змінює свій відмінок залежно від форми стану дієслова (порівняйте – Wir nehmen Abschied – Es wird Abschied genommen; Wir machen hier Rast – Hier wird Rast gemacht). Однак, за змістом конструкція одночленна, оскільки дієслово в пасивній формі утворює смислову єдність з пацієнсом і можлива інколи заміна його одним дієсловом („Sich verabschieden“, „Sich erholen“ у пасивній формі).

Загальна форма дієслова, відповідні співвідношення дієслова з суб'єктом і об'єктом, наявність рухомої межі між конструкціями – усе це свідчить про існуючий зв'язок між одно-, дво- і трьохчленими пасивними конструкціями, які мають загальні та специфічні ознаки.

Одно- (безагентний) і двохчлений пасив можна протиставити двохчленному пасиву за наявності або відсутності агенса. Трьохчлений і двохчлений пасив протиставляється одночленному за наявністю або відсутністю пацієнса – підмета.

Оскільки одночленна конструкція (W+ PII) є однією із конструкцій системи пасиву, при вивченні суттєвих ознак пасиву вона повинна бути проаналізована нарівні з дво- і трьохчленими конструкціями. Інакше кажучи, визначення суттєвих ознак пасиву повинно проводитись на основі аналізу всіх його конструкцій. Одночлений пасив часто розглядається як різновид безособових речень.

Дійсно, у цій конструкції як і в інших типах безособових речень у центрі уваги знаходиться дія, є загальні формальні ознаки: наявність у реченні „es“ і вживання дієслова – присудка в 3-й особі однини.

Однак, одночленна пасивна конструкція має ланку суттєвих ознак, які відрізняють її від безособових речень „es + актив“ (es friert, es donnert, es zieht, es klopft).

Ми поділяємо точку зору германістів, згідно з якою “безособові” пасивні конструкції є лише формально безособовими.

Роль „es“ у справжніх безособових реченнях і в одночленній пасивній конструкції не тотожна.

У безособовому реченні „es + актив“ займенник „es“ є вираженням тенденції до двохскладового оформлення речення, він є формальним підметом і є обов'язковим при будь-якому порядку слів. („Es klopft draußen“, „Und draussen gewittert es“ Tucholsky; „Man hatte längst gewusst, dass es regnen würde“ Wolf).

В одночленному пасиві „es“ не є структурно необхідним членом речення. Він можливий лише на початку речення (Es wird heute gearbeitet, порівняй: Heute wird gearbeitet), як і в особових реченнях.

Частка „es“ дозволяє дієслову-присудку зберегти своє звичайне місце (Es wird gestreikt, порівняй: Gestreikt wird). Вона відсутня і в підрядному реченні (Es wird gearbeitet, порівняй: Es ist gut, wenn gearbeitet wird).

Частка „es“ дозволяє також змінити порядок слів у реченні залежно від комунікативної мети, вона допомагає відсунути другорядний член речення ближче до кінця речення. (Tüchtig wird gearbeitet, порівняй: Es wird tüchtig gearbeitet).

Синтаксична роль частки „es“ в безособовому пасиві така ж, як і в особових реченнях. „Es brach der Krieg aus“, „Es blühen die Rosen“, „Es werden Neubauten gebaut“ і т. д.

На цю синтаксичну роль „es“ в безособовому пасиві звертає увагу Ц. Н. Шрайбер, вважаючи пасивну конструкцію на відміну від безособових формально-підметових речень у повному сенсі безпідметовою однокладовою.

Історичний аналіз показує, що безособові пасивні конструкції з'явилися у німецькій мові в середньонімецький період і являли собою саме однокладові конструкції.

Вживання частки „es“ на початку безособового пасивного речення зафіксовано в мові значно пізніше. Проведений нами аналіз вживання безособового пасиву в сучасній німецькій літературі показує, що конструкції без частки „es“ зустрічаються в мові частіше ніж речення, які вводяться через „es“. Дія дієслова в пасивній конструкції обов'язково походить від особи. Безособові дієслова тут виключені. Тому за змістом одночленні пасивні конструкції ближче до неозначено особових речень, у них створювач дії не називається точно, але дійсно мається на увазі людина, її діяльність (es wird getanzt, gearbeitet, gegangen).

Особовий характер дієслова, його відносний зв'язок з неозначеною особою зставляє нас вважати безособовий пасив формально-безособовою конструкцією.

За окремими лише характерними ознаками безособовий пасив є синонімічним безособовим реченням.

Синонімом можна вважати тільки безособові речення з дієсловами особистісного характеру. Джерело дії в безособовому реченні „es + актив“ (es klopft) – істота або істота. Якщо як творець дії виступає людина, то конструкції „Es wird geklopft“ і „Es klopft“ можна вважати синонімами. „An der Tür wurde geklopft. Xaver bringt das Sodawasser“ (Kellermann). „In diesem Augenblick klopfte es. Ottilie kam herein“ (Voelkner).

Щоб уникнути термінологічної путанини, ми пропонуємо надалі називати конструкцію „Es wird getanzt“ не безособовою, а безпідметовою. Відповідно до цього особові пасивні конструкції зручніше буде називати підметовими.

Таким чином предметом нашого дослідження є безпідметова пасивна конструкція (БПК).

Одним із завдань дослідження є визначення характеру зв'язку дієслова даної конструкції з об'єктом і суб'єктом виведення базових моделей основи конструкції.

Загальною рисою дієслів, які вживаються в БПК, є те, що всі вони означають людську діяльність. Дія, яка назначається дієсловами в БПК, неодмінно впливає від особи. Цю рису слід вважати обов'язковим семантичним критерієм при утворенні БПК. Безособові дієслова тут виключені.

Завдяки особовому характерові дієслова за своїм змістом БПК наближені до неозначено-особових речень і можуть замінюватись ними. (Man tanzte und sang, порівняй: Es wurde getanzt und gesungen). З точки зору синтаксичної характеристики дієслова обмежень немає. За характером спрямованості дії на предмет, який виражений в реченні підметом, вживання дієслів у підметових двох- і трьохчленних пасивних конструкціях обмежено.

У безпідметовій пасивній конструкції (Es wird gearbeitet, gespielt, gestreikt), де немає в наявності ні пацієнса, ні агенса і в центрі уваги знаходиться сама дія, вживання дієслів ширше, тут можливе також вживання неперехідних (як суб'єктивних, так і об'єктивних) дієслів. Можливе і вживання зворотніх дієслів. Вони неперехідні, мають лише потенційний зв'язок із неназиваючою особою-діячем, зустрічаються не так часто в літературі.

„Es wird gefeiert, getrunken, gestritten, sich aufgeregt“ (Remarque).

„Nachher wird wieder aufgestanden und sich verbeugt?“

Частіше вживаються зворотні дієслова для вираження вимоги.

„Da wurde sich hingelegt!“. „Jetzt wird sich gewaschen!“ (Duden). „Dt. Grammatik“; S. 116).

Зворотні дієслова відповідають вимогам БПК: дія відображає діяльність людини, можливе неназивання діяча і т. д.

Цікавим є вживання в БПК і стійких словосполучень типу: „Zu Bett gehen“, „Zu Tisch gehen“, „schlafen gehen“, „Zu Tisch bitten“. „Mit dem Hühnern wurde zu Bett gegangen“ (Watter von Polenz).

Отже, в утворенні безпідметової пасивної конструкції можуть бути задіяні дієслова перехідні та неперехідні (об'єктні, суб'єктні, а також зворотні).

Усі вони означають діяльність людини. Безособові дієслова виключені. У результаті аналізу конструкції „es wird gesprungen, geschrieben, getanzt“ можна зробити такі **висновки**:

1. Конструкція „es wird geklopft“ є пасивною, безпідметовою і синонімічною конструкціям „man + актив (Man klopft) і „es + актив (Es klopft).

2. Дієслово в безпідметовій пасивній конструкції означає діяльність людини.

3. Для дієслів безпідметової пасивної конструкції характерна загальна неперехідність.

4. Безпідметова пасивна конструкція є одним із засобів інтранзитивності перехідних дієслів.

5. Залежно від мети висловлювання в безпідметовій пасивній конструкції можливе називання тільки однієї дії, або також агенса (у вигляді доповнення з „von“) і пацієнса (у вигляді доповнення).

6. Виходячи із кількості структурних компонентів, можна вивести такі базисні моделі безпідметової пасивної конструкції:

присудок (w, ПІІ).

Як дієслово-знаменник може виступати як суб'єктне, об'єктне, так і перехідне дієслово:

Es wird geschlafen, erzählt, getanzt;

– присудок (w, ПІІ) + пацієнс (прийменник доповнення):

Es wird mit dem Aufbau begonnen;

– присудок (w, ПІІ) + пацієнс (непряме доповнення):

Es wird mir erzählt.

Es wird dem Gast berichtet;
– присудок (w + PII) + пацієнс (непряме доповнення) + пацієнс (при-
йменник доповнення):

Es wird mir darüber erzählt;
– присудок (w, PII) + пацієнс (прийменник доповнення) + агенс (до-
повнення з „von“):

Es wird von uns darüber geschrieben;
– присудок (w, PII) + пацієнс (непряме доповнення) + агенс (допов-
нення з „von“):

Es wird von Tausenden ihm eingeprägt.

7. Термін “одночленна пасивна конструкція” не розкриває повністю всі можливості безпідметового пасиву.

8. Слід розрізняти підметовий і безпідметовий пасив, який може бути представленим одно-, двох- і багаточленними конструкціями. В основі кожної конструкції закладено відповідне співвідношення дієслова з суб'єктом і об'єктом дії.

Доцільні напрями подальших досліджень: особливості створення безпідметових пасивних конструкцій; створення навчальних матеріалів з БПК; розробка теоретично-методичних аспектів навчання курсантів і студентів БПК; аналіз, узагальнення та імплементація до навчального процесу передового досвіду навчання прикордонників.

Список використаної літератури

1. Бернер Г. Н. Употребление страдательного залога в современном немецком языке : дис. канд. филол. наук / Г. Н. Бернер. – М., 1963. – 370 с.
2. Коленко Е. А. Конструкция sein с причастием II в современном немецком литературном языке : дис. канд. филол. наук / Е. А. Коленко. – М., 1951. – 249 с.
3. Вольф А. А. К вопросу об употреблении пассива в современном немецком языке : сборник статей по германской филологии / А. А. Вольф. – Магнитогорск, 1959.
4. Von Gabelenz H. G. „Über das Passivum“ Abhandel der philhist. Klasse der kömiglich Sächs / H. G. von Gabelenz. – Leipzig : Ges. der Wissenschaften, 1961. – 368 S.
5. Шендельс Е. И. Грамматическая синонимия : дисс. докт. наук / Е. И. Шендельс. – С. 210–318.
6. Букавин С. П. До питання про вживання дієслів у пасивному стані // С. П. Букавин // Иностранная филология : Сб. – Львов : Изд. Львовского университета. Вып. 2, 1965, С. 84–86.

7. Шрайбер Ц. Н. Безличные предложения в современном немецком языке : дисс. канд. филол. Наук / Ц. Н. Шрайбер. – Л., 1963. – 152 с.

Рецензент – кандидат філологічних наук, доцент Цвяк Л. В.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

Палагнюк М. Г., Палагнюк І. Д. Бесподлежащая пассивная конструкция в современном немецком языке

В статье рассматриваются вопросы безличной пассивной конструкции и одночленной пассивной конструкции „es wird gearbeitet“ в современном немецком языке.

Ключевые слова: *безличная пассивная конструкция, действительный залог, переходные слова, пациенс, трехчленная пассивная конструкция.*

Palahniuk M. H., Palahniuk I. D. Subjectless passive construction in modern German language

The article deals with the problems of impersonal passive construction and monominal passive construction “es wird gearbeitet” in modern German language.

Keywords: *impersonal passive construction, active voice, transitive words, patience, tripartite passive construction.*